

Annemarie Von Gabain (Maryam Apa)'dan anılar

■ OSMAN F. SERTKAYA

Annemarie von Gabain 4 Temmuz 1901'de Mörchingen'de doğdu. General Arthur von Gabain'in kızıdır.

İlk, orta ve lise tahsilini Mainz ile Brandenburg'da yaptı. Üniversite tahsili için Berlin'e geldi. 1923-1930 yılları arasında Erich Haenisch ile Otto Franke'nin Sinoloji (Çince) ve Wilhelm Bang-Kaup'un Türkoloji (Türkçe) derslerine devam etti. Lisans tezi Sinoloji sahasındadır. Gabain'in üniversiteden sınıf arkadaşlarından ikisi sonradan çok tanınmış birer Türkolog oldular. Bunlardan ilki Tatar Türkü Gabdurraşid Rahmati (Ord. Prof. Dr. Reşid Rahmeti Arat), diğeri ise Karl Heinrich Menges'tir.

Almanların 1903-1914 yılları arasında Orta Asya'da yaptıkları bilim seyahatleri sonunda Berlin'e getirdikleri malzeme, Friedrich Wilhelm Karl Müller tarafından *Uigurica* başlığı ile (1908, 1910, 1920 ve 1931'de 4 cilt olarak), Albert August von Le Coq tarafından da *Türkische Manichaica aus Chotscho* başlığı ile (1911, 1919, 1922'de üç cilt olarak) yayımlanmıştı. Bu yayımları bazı küçük perakende metin yayımla-

rı takip etmiş, W. Bang-Kaup da 1929'dan itibaren Berlin'deki Uygurca malzemeyi *Türkische Turfan-Texte* başlığı ile yayımlamaya başlamıştır. Annemarie von Gabain bu serinin 1929, 1929, 1930, 1930 ve 1931'de yayımlanan ilk beş cildinde Sinoloji danışmanı olarak hocası Willi Bang-Kaup'un yanında yer almış, sonra da hocasıyla birlikte *Türkische Turfan-Texte*'nin ilk beş cildinin indeksini hazırlamıştır. *Analytischer Index zu den fünf ersten Stücken der Türkischen Turfan-Texte* (1931). Daha sonra Bang-Kaup, Gabain ve Rachmati *Türkische Turfan-Texte*'nin 6. kitabı olarak *Das buddhistische Sûtra Sekiz Yükmek* adlı apokirif metni birlikte yayına hazırlayarak 1934'te yayımlamışlardır. *Türkische Turfan-Texte* serisinin VII. cildi Gabdurraşid Rachmati'nin Wolfgang Eberhard'ın Sinoloji notları ile birlikte hazırladığı cilttir. *Türkische Turfan-Texte* serisinin VIII. cildi Brahmi harfleri ile yazılmış Uygur Türkçesi metinlerinin Annemarie von Gabain tarafından hazırlanan ilk yayımı olmuştur. (1954, 105 s.). IX. cilt *Ein Hymnus an den Vater Mani* başlığını taşı-

maktadır ve Werner Winter'le birlikte hazırlanmıştır. (1958, 44 s.) X. cildi Tadeusz Kowalski hazırlamış fakat yayımlamamıştır. Kowalski'nin ölümünden 18 yıl sonra ailesi *Das Avadâna des Dämons Âtavaka* (Şeytan Âtavaka'nın hikâyesi) metnini A. Von Gabain'e göndermiş. Gabain de düzeltmeler, eklemeler ve çıkarmalar ile bu metni yayımlamıştır. (1959, 60 s.)

X. cildinden sonra *Türkische Turfan-Texte* serisi sona erdi. Berlin Uygur yazmalarının devamı müteveffa Prof. Dr. György Hazai'nin himmeti ile 1971'de yeniden başlatıldı. 1971-2017 arasında 38 cilt yayımlandı. Serinin yayımlanan son iki kitabı 2016'da Jens Wilkens'in üç ciltte 250 levha ile birlikte 1688 sahife olarak yayımladığı *Daşakarmapada avadânamâlâ*'nın eski Uygur Türkçesi ile yazılan metni ile Y. Kasai'nin 2017'de yayımlanan *Die altuigurischen Fragmente mit Brâhmî-Elementen* adlı eserlerdir.

Annemarie von Gabain 1931-1932 yılları arasında Pekin'de meşhur seyyah Şüan-Zang (Hsüan Tsang = Xuanzang)'ın biyografisinin Pekin nüshasını transkripsiyonlamış, eser hakkında iki araştırma yayımlamıştır. *Die uigurische Übersetzung der Biographie Hsüang-Tsang* (1935) ve *Briefe der uigurischen Hsüang-Tsang Biographie* (1938). Gabain'in Hsüang-Tsang transkripsiyonu daha sonra Klaus Röhrborn'un başkanlığında yürütülen Şüan Zang yayınlarına temel olmuştur.

Annemarie von Gabain 1935-1937 yılları arasında Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesinin Si-

noloji bölümünde Wolfram Eberhard'la birlikte çalışmıştır.

1941'de *Alttürkische Grammatik* (Eskitürkçe Gramer) adlı eserinin ilk baskısını yaptı. 1945'da ise *Özbekische Grammatik* (Özbekçe Gramer) adlı eserini yayımladı. *Eski Türkçenin Gramer* (Alttürkische Grammatik)'in genişletilmiş ikinci baskısı 1950 yılında, bu genişletilmiş baskının ofset yayımı da üçüncü baskı olarak 1974 yılında yapılmıştır. Bu eser *Eski Türkçenin Grameri* başlığı ile Mehmet Akalın (Gramer kısmı) ile Ahmet Temir (Sözlük kısmı) tarafından Türkçeye çevrilerek 1988'de Türk Dil Kurumu tarafından yayımlanmıştır.

Das uigurische Königreich von Chotscho 850-1250 (Berlin 1961. 81 s.) adlı eserini *Das Leben im uigurischen Königreich von Chotscho (850-1250)* (Koço Uygur Kağanlığında Gündelik Hayat (850-1250) başlığı ile genişleterek 1973'te (251 s. Ve 235 resim albümü ile) yayımlamıştır. *Die Drucke der Turfan-Sammlung* (Turfan Koleksiyonunun Baskıları), (Berlin, 1967) adlı eserinde Uygurların matbaayı müteharrik harfleri dizip kullandıklarını anlatır ve Uygur kalıpbaskı (Blockdruck) ları hakkında çok değerli bilgiler verir.

Philologie Turcica Fundamenta I ve II'de "Das Alttürkische (Eskitürkçe)" (I, 1959), "Die Sprache des Codex Cumanicus (Kodeks Kumanikus'un dili)" (I, 1959), "Alttürkische Sreibkultur und Druckerei (Eski Türkçe yazı kültürü ve basımevi)" (II, 1964), "Die alttürkische Literatur (Eski Türk Edebiyatı)" (II, 1964), "Die komanische Literatur (Koman Edebiyatı)" (II, 1964) başlıklı çok değerli araştırmalarını yayımlamıştır.

Çalışmaları ile 1957 yılında Türk Dil Kurumuna haberleşme üyesi, 1989'da da şeref üyesi seçildi. Cumhuriyetin 50. yıldönümünde kendisine Türkçeye yaptığı hizmetlerden dolayı Türk hükümeti tarafından Şeref Diploması verilerek taltif edilmiştir.

1970'li yıllardan sonra olgunluk devri eserlerini yazıp yayımlamaya başlayan Gabain'in bu gibi eserlerinin ilki *Einführung die Zentralasienkunde* (Orta Asya Bilgisine Giriş), 1979, 196 s.) Bu eserini *Die Formenlehre der uigurischen Malerei* (Uygur Ressamlığının Şekilbilgisi)" (1987)

adlı eseri takip eder.

Doğumunun 60. yıldönümü dolayısıyla meslektaşları ve öğrencileri *Ural-Altaysche Jahrbücher* dergisinin XXXIII. cildini “Al Bitig” adı ile ona “Armağan” olarak sunmuşlardır. Yine doğumunun 80. yıldönümü şerefine meslektaşları, dostları ve öğrencileri uzun yıllar çalıştığı Hamburg Üniversitesinde onun için 2-5 Temmuz 1981’de “Neue Ergebnisse der Zentralasienkunde (Orta Asya Çalışmalarının Son Sonuçları)” adlı uluslararası bir sempozyum düzenlediler ve 4 Temmuz 1981’de kendisine *Scholia. Beiträge zur Turkologie und Zentralasienkunde* (Meslektaşları, Orta Asya ve Türkoloji Üzerine Bildiriler başlıklı armağan kitabını sundular.

Prof. Dr. Annemarie von Gabain 15 Ocak 1993’de Berlin’de öldü.

Annemarie von Gabain’in doğumunun 90. yıldönümü dolayısı ile 4 Temmuz 1991’de düzenlenen sempozyumda meslektaşları ve öğrencileri tarafından sunulan 13 bildiri vefatından sonra *Memoriae Munusculum. Gedenkband für Annemarie von Gabain* başlığı ile yayımlandı. (1994, 154 s+14 levhaile).

Kendisi ile anılarım var. 26 Aralık 2016’da Facebook’ta yayımladığım “Meryem Apa (Annemarie von Gabain)’den anılar” yazımı burada biraz da genişleterek sizlerle paylaşıyorum.

Anıları biraz baştan alayım. 1973’te “I. Milletlerarası Türkoloji Kongresi” oldu. Annemarie von Gabain Dr. Emel Esin’in evinde kalıyordu. Sabah onları alıp Edebiyat Fakültesi’ne getirdim. Arabada güzel sohbetler oldu. Kongre sonrası Gabain Almanya’ya döndü. Bana oradan bir mektup gönderdi. Kısaca özetleyeyim. “Osman Bey, Uygurca neşriyatı Reşid Rahmeti Arat tanıtıyordu. Kasım 1964’te öldü. Asistanı Ali Karamanlıoğlu tanıtmalara devam ediyordu. Ocak 1973’te öldü. Tanıtmalara artık siz devam edeceksiniz. Ben size Semih Tezcan’ın hazırladığı Berliner Turfantexte III (*Das uigurische Insadi Sûtra*)’yı göndereceğim. Ona tanıtma yazın”. Bu bir emirdi. Ben de *Türkiyat Mecmuası*’nda yayımlanmak üzere “Turfan metinleri ve yapılan yayınları. 1. Das uigurische Insadi-Sûtra (Uygurca İnsadi-Sûtra)”, *Türkiyat Mecmuası*, XIX (1977-1979), 1980, s. 309-334” başlıklı

lı tanıtımamı yazdım. Bu yazıma Semih Tezcan değil, hocası Gerhard Doerfer cevap verdi. Ben de Mehmet Akalın Hocamın isteği üzerine Ord. Prof. Dr. Gerhard Doerfer’e “Türkolojide Eleştiri Sorunları Üzerine”, (*Türk Dili Araştırmaları Yıllığı-Belleten 1985*, Ankara 1989, s. 137-189) başlıklı yazım ile cevap verdim.

1986’da eski Uygur tıp yazmalarının kataloğunu yapmak üzere Almanya-Giessen’de idim. Gabain, Klaus Röhrborn’a kart yazmış. “Osman’ı da al. Bayern’e bana gelin”. Biz de gittik. Onun evinde misafir olduk. Köyünde herkes ona “Frau Professor (Profesör Hanımefendi)” diye hitap ediyordu. Köyde yürürken Klaus’a döndü. “Sen karın İrmhild ile önden yürü. Ben Osman’la konuşacağım.” dedi. Bana özetle şunları söyledi: “*Türkiyat Mecmuası*’ndaki yazını okudum. Yazdıkların doğru ama biraz keskin yazıyorsun. Üslubunu biraz yumuşat.” dedi. “Tabii efendim.” dedim. Durdu “Osman Bey! Benim üç oğlum var.” dedi. Şaşırdım. Çünkü o hiç evlenmemişti. Çocuğu yoktu. Yeğenlerine çocuklarım dediğini biliyordum. Devam etti. “Büyük oğlum Klaus Röhrborn. Ortanca oğlum Peter Zieme. Küçük oğlum ise bir Türk. Adı Osman Sertkaya.” dedi. Otomatik olarak “Şeref duydum.” diyebilirdim. Devam etti: “Ben ilmi malzememi, müsveddelerimi, resimlerimi ayırdım. Bir bölümünü Klaus’a, bir bölümünü Peter’e verdim. Sana da armağanlarım var. Eve dönünce bir büyük paket seni bekliyor.” dedi. Annemarie von Gabain, yakınlarının ifadesi ile Maryam Apa (Meryem Anne) eski Uygurca sahasında çalışan bizleri çocukları olarak görüyordu.

Yürüyüş sonrası evine döndüğümüzde bana bazılarını “Das Leben im uigurischen Königreich von Qoço [Koço Uygur Kağanlığında Gündelik Hayat) kitabında kullandığı 50 resmi verdi. Senin *Eski Türkçede Müsiki Terimleri ve Müsiki Alet İsimleri*, (İstanbul 1982, XXVI+209 s. (6 resim ile)” adlı doçentlik tezin benim kafamın içerisindeki şablonun senin tarafından kaleme alınmış nüshasıdır. Resimleri orada kullanabilirsin.” dedi. Albert August von Le Coq ile Friedrich Wilhelm Karl Müller tarafından kısmen işlenen fakat yayımlanmayan astronomi ile ilgili eski Uygurca bir sahifenin müs-

veddelerini verdi. Bu Rahmeti'nin görmediği bir metindir. Bunu tamamla ve yayımla." dedi. Ben de isteğini yerine getirdim. Konuyu tamamladım ve "Die Geschichte der im Zweiten Weltkrieg verlorengegangenen und zerstörten uigurischen Texte und das altuigurische Bruchstück mit Sternen-Namen [İkinci Dünya Savaşı esnasında kaybolan ve hasar gören Uygur metinlerinin hikâyesi ve yıldız isimlerini ihtiva eden eski Uygurca bir kitap sahifesi]", *Turfan, Khotan und Dunhuang. Vorträge der Tagung „Annemarie v. Gabain und die Turfanforschung“, veranstaltet von der Berlin-Brandenburgischen Akademie der Wissenschaften in Berlin (9.-12.12.1994)*, Herausgegeben von Ronald E. Emmerick, Werner Sundermann, Ingrid Warnke und Peter Zieme, Akademie Verlag, Berlin 1996, s. 279-291) adlı yazımda yayımladım.

Bana verdikleri arasında Albert August von Le Coq'un transkrip-siyonladığı "Molla Tohniyâz Ahond'un Tıp Kitabı" başlıklı bir transkripsiyonu da vardı. "Bunu da tamamla." dedi. Ama "Ağabeylerim (Klaus ile Peter) ne derler?" diyecek oldum. "Türkoloji onlar için bir meslek, senin için ise millî bir görevdir. Rahmeti'nin koltuğunda ve masasında oturup çalışan bir kişi olarak bu iş sana düşer." dedi. Söyledikleri vasiyet hâlini aldı. Diğer verdikleri ise başka bir yazıya kalsın. Böylece ben Meryem annemin üçüncü ve en küçük oğlu olmuş oldum.

1981'de Hamburg'da Meryem Apa'nın 80. doğum yılını kutluyorduk. Toplantının sonunda Kapanış Oturumu'ndaki "Dilek ve Temenniler Bölümü"nde, bir teklif yaptım. "Saat 13.00. Hava çok güzel. Dışarda toplu bir resim çektiler bu günü ölümsüzleştirelim." Teklifim üzerine hep beraber dışarı çıktık. Ben grubun solunda Klaus Röhrborn ve Kôgi Kudara ile birlikte duruyordum. Enstitü Sekreteri Rozmari Hanım tam resmi çekecekken Gabain "Dur Rozmari." dedi ve Petra Kappert'e bir şeyler söyledi. Petra da benim yanıma gelerek "Hoca sizi yanına istiyor." dedi. Gittim. Yanında durdum. "Tamam Rozmari! Şimdi çek." buyurdu. Belki de ben sınıf arkadaşı Rahmeti Bey'i ona hatırlatmış olmalıyım. Kim bilir?

1987'de Türk Dil Kurumunda Annemarie von Gabain'in *Altürkische Grammatik* adlı eseri-

nin metninin Prof. Dr. Mehmet Akalın, Sözlük bölümünün de Prof. Dr. Ahmet Temir tarafından çevrilmesi kararlaştırıldı. Tercüme 1988'in Mayıs ayında yayımlandı. Gabain'e nasıl ulaştıralım dediklerinde "Ben Almanya'ya gidiyorum. Annemi evinde ziyaret edip, vereyim." dedim. Türk Dil Kurumu Başkanı Hasan Eren Hocam uygun buldu. Haziran 1988'de Almanya'ya geldiğimde Münih'te ara durak yaptım. Yulay (Şamiloğlu) da Münih'te idi. 22 Haziran günü Münih'te Radio Liberty'de bir sohbet toplantısı yaptık. Üç poz resim çekilmiş. Ertesi gün için Meryem annemden randevu aldım. Timur'un arabası ile Yulay ve ben annemi ziyarete gittik. Timur bu ziyareti filme aldı. Ben kendisine arkadaşlarımı takdim ettim. 1984 Belletenini verdim. Hüseyin Namık Orkun'un *Eski Türk Yazıtlarını* verdim. Son olarak da kendi kitabının çevirisini sundum. Çocuk gibi sevindi. İlk nüshasını bana imzaladı. İthafında şunlar yazılı idi. "Herrn Prof. Osman Sertkaya gute wünsche für fruchtbare Fortsetzung waren bedeutenden Forschungen. Maryam Apa. 23.VI.88 [Sayın Prof. Osman Sertkaya önemli ve verimli araştırmalarınızın devamı için en içten dileklerle. Meryem Anne. 23.VI.88]".

25 Aralık 2016'da eşim Ayşegül'ün 35 yıllık hizmetten sonra emekli olmasını kutlamak için küçük bir tatil yaptığımız Yunanistan'dan döndük. 26'sının akşamı Timur Amerika'dan telefon etti. "Eski malzememi tasnif ederken Gabain ziyaretinin çekimini buldum. Dijital hâle getirdim. 28 yıl önceki gençliğini görmek istiyor-san Facebook ve Youtube'ye bakmalısın" dedi. Videonun Youtube adresi şöyle: *Annemarie Von Gabain Meeting June 1988 Germany*. Meraklıları oradan bakabilir. Türkoloji tarihi için bir hazine olan bu kaydı yayınladığı için ben kendim ve bütün meslektaşlarım adına Timur Kocaoğlu'na kalbi şükranlarımı sunuyorum. Çince Bölümü (Sinoloji) hocası iken Türkoloji sahasına geçen ve ömrünü eski Türk dili, özellikle Eski Uygur Türkçesi ve Özbek Türkçesi üzerindeki çalışmaları ile geçiren Meryem annemizden bize sesli ve görüntülü hatıraları sundu. Ben de konunun Annemarie von Gabain ile ilgili anılarımın bir kısmını burada kısaca yazarak meslektaşlarım ile paylaştım. ■